

РЕЛІГІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: сучасний український контекст

RELIGIOUS INSTITUTIONS IN WARTIME: current Ukrainian context

<https://doi.org/10.15407/fd2025.02.114>

УДК 2.29; 32.32

Дмитро БАЗИК,

кандидат філософських наук,

старший науковий співробітник відділу (відділення) релігієзнавства,

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,

01001, 01001, вул. Трьохсвятительська, 4

giur3000@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7766-9795>

НЕООРІЄНТАЛІСТСЬКІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: СПЕЦИФІКА ДОКТРИНАЛЬНИХ КОНЦЕПЦІЙ ТА РЕЛІГІЙНИХ ПРАКТИК

У статті розглянуто особливості віроповчальних концепцій та праксеологічної сфери сучасного сегмента неоорієнталістських релігійних рухів в контексті російсько-української війни. Означено світоглядні засади, на основі яких відбувається осмислення поняття «війни», а також формується ставлення та позиціонування стосовно військових реалій з боку послідовників неоорієнталістських течій. Дослідницьку увагу зосереджено також на вивченні різноманітних форм культової діяльності як вияву неоорієнталістських релігійних практик, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з військовими діями. З огляду на те, що як нові релігійні рухи в цілому, так і неоорієнталістські течії зокрема, відзначаються своєю строка-тістю та різноманітністю, висвітлення доктринальних положень і культової діяльності нових релігійних рухів орієнталістської спрямованості здійснюється крізь призму класифікації, яка ґрунтується на генеалогічному принципі конфесійних витоків. Відповідно до особливостей їхнього поширення на теренах України виокрем-

Цитування: Базик, Д. (2025). Неоорієнталістські релігійні рухи в умовах російсько-української війни: специфіка доктринальних концепцій та релігійних практик. *Філософська думка*, 2, 114—122. <https://doi.org/10.15407/fd2025.02.114>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

лено неоіндуїстські та необуддистські релігійні інституції. Окреслено окремі релігійні практики, які впливають на зміну способу життя та трансформацію світосприйняття у вірян неоорієнталістських релігійних течій в контексті військових загроз, життєвих ситуацій невизначеності та небезпеки.

Ключові слова: неоорієнталістські релігійні рухи, доктринальні концепції, культова діяльність, релігійні практики, російсько-українська війна.

Вступ

З початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України актуальність проблеми осмислення і виживання в умовах війни охопила практично всі сфери суспільного життя. Така тенденція не оминула й релігійну сферу. Відтак актуальним постає дослідження як теоретичних, так і практичних аспектів діяльності релігійних інституцій кризь призму військової тематики.

На основі компаративного аналізу віроповчальної літератури, вебсайтів, наявних соціальних мереж, на платформі яких поширюються меседжі засновників та лідерів неоорієнталістських конфесій України, ставимо за мету з'ясувати особливості рефлексії поняття «війна» у віровченнях неоорієнталістських релігійних рухів та репрезентувати специфіку їхніх релігійних практик та діяльності в умовах російсько-української війни.

Насамперед зазначимо, що неоорієнталістські релігійні рухи на теренах України у переважній більшості представлені конфесіями неоіндуїстської спрямованості та, меншою мірою, необуддистськими інституціями. Як засвідчує український релігієзнавець А. Колодний, «в Україні неоіндуїзм представлений громадами і центрами Міжнародного Товариства свідомості Кришни, Ошо Раджніша, Сатъя Саї Баби, Шрі-Чинмоя, Міжнародного товариства “Всесвітня чиста релігія” (або сахаджа-йога) та іншими». Водночас необуддизм репрезентований «громадами таких напрямів: дзен-буддизм, нітерен, різні школи тибетського буддизму (карма каг'ю, дзог чен, гелугпа, риме)» (Нові релігії України, 2010).

При цьому звернемо увагу на те, що неоорієнталістські візії стосовно поняття «війна» значною мірою контамінуються з індуїстськими світоглядними конструктами та есплікуються в контексті індуїстських традиційних зразків.

Віроповчальне осмислення війни у неоорієнталізмі

Відзначимо, що популяризовані нині світоглядні концепти сучасного «ведичного» тренду у своїх витоках мають глибинні історичні корені, апелюючи до давньоіндійських епосів «Магабгарата» та «Рамаяна», а також до текстів окремих шастр та упанішад. Однак найбільш поширеним

джерелом, на основі якого вибудовується сучасна неоіндуїстська (т.зв. ведична) концепція війни, виступає «Бгагавад-Гіта» (Bhaktivedanta Swami Prabhupada, 2015), тексти якої з коментарями ачар'ї засновника Прабгупади в переважній більшості вайшнавських (кришнаїтських) релігійних громад мають статус «священного писання».

Вищезгаданий твір є складовою частиною більш розлогого давньоіндійського епосу «Магабгарати». Переважним чином, текст «Бгагават-Гіти» побудований у формі діалогів Господа Кришни та його учня Арджуні, в яких окрім опису природи людської душі та різноманітних форм практики йоги, наявні моменти релігійної рефлексії стосовно розуміння і правильного ставлення до війни. До того, її зміст присвячений опису легендарної війни при Курукшетрі, яка вважається початком Калі юги — сучасної епохи ворожнечі, лицемірства та загального занепаду. За уявленнями класичного індуїзму Калі юга розпочалась близько п'яти тисяч років і буде тривати загалом 432 000 років. За образним висловом очільників як індуїстських, так і неоіндуїстських конфесійних напрямів, «в епоху Калі Юги закон тримається лише на одній нозі», а тому в суспільстві панує несправедливість, порушення священних настанов і екзистенційний стан «воєн та суперечок» є звичним способом існування багатьох держав та всього людства в означену епоху. Вони також стверджують про неможливість встановлення миру в період епохи Калі юги з причини неправильного розуміння та невиконання засадничих релігійних принципів.

Зокрема, лейтенант Моузі поставив запитання до ачар'ї—засновника Міжнародного товариства свідомості Кришни Прабгупади: «Чи не є встановлення миру в усьому світі попередньою умовою для повернення до релігії? Чи не повинні ми спочатку встановити мир?» На що Прабгупада категорично відповів: «Ні, ні, в тому то й уся справа. Зараз ніхто не знає істинного смислу релігії. Релігія має на увазі підкорення законам Бога, так само як під словами “гарний громадянин” мається на увазі, що людина підкоряється законам влади. А оскільки ні в кого не має найменшого уявлення про Бога, то ніхто не знає законів Бога та не розуміє смислу релігії. Такий стан людей в сучасному суспільстві. Вони забувають релігію, вважаючи її свого роду вірою. Віра може бути сліпою. Слово “віра” не відображає істинного смислу релігії. Релігія — це закони, надані Богом; будь-який, хто дотримується цих законів, є релігійним незалежно від того, хто він — християнин, індус чи мусульманин» (Bhaktivedanta Swami Prabhupada, 2015).

У своїх коментарях до «Бгагавад-Гіти» засновник сучасного кришнаїзму досить чітко формулює своє ставлення до війни: «Господу Кришні та Його вічному другові Арджуні не було потреби брати участь у битві на Курукшетрі, але вони вступили в битву, бажаючи показати людям що застосування сили теж буває необхідним в тих випадках, коли вичер-

пані всі мирні засоби. До битви на Крурукшетрі Пандави та навіть Сам Господь Кришна доклали всіх зусиль для того, щоб уникнути війни, але їхні противники були непохитні. В таких випадках, для того, щоб відновити справедливість, буває необхідним вступити в бій та воювати за праву справу» (Bhaktivedanta Swami Prabhupada, 2016).

Варто додати також, що крізь призму тлумачення концепції трьох *гун* (дослівно — «ниток», тут маються на увазі сили, які суцільно пронизують весь матеріальний світ) матеріальної природи: *саттви* (благості), *радžas* (пристрасті) та *тамас* (невігластва) вважається, що в Калі югу домінує нижня гуна матеріальної природи — *тамас* (невігластво). Саме вплив цієї гуні підштовхує людей до конфліктів та військових дій, безпосереднім наслідком є руйнування всього навколишнього. Однак, в лекціях одного з відомих популяризаторів сучасних неоіндуїстських світоглядних концепцій Олега Торсунова (Олег Торсунов, s.a.) відзначається, що після масивного впливу гуні *тамасу* (невігластва), як діє під час війни, обов'язково приходиться вплив гуні *саттви* (благості), яка активно починає впливати на людей після закінчення військових дій, сприяючи підтримці та відродженню зруйнованих війною територій.

У середовищі неоорієнталістських течій для вірян та широкого загалу пропонується т. зв. *ведичний підхід* у ставленні до війни. Його сутність полягає в тому, що суспільство розподіляється за наступними *варнами* (верствами): *браміні* (священники, вчителі, лікарі та вчені), *кшатрії* (військовослужбовці, політики, адміністратори), *вайш'ї* (господарі, бізнесмени, виробники продукції) та *шудри* (працівники, обслуговувальний персонал). Відповідно до розподілу суспільства на варнову систему, брати участь у військових діях мають не всі представники соціуму. Зокрема, *брамін* має право відмовитись від військових дій. Однак, якщо людина належить до варни *кшатріїв*, то вона має виконувати свою *дхарму* (свій обов'язок) — брати участь у військових діях, виконуючи в такий спосіб своє призначення. При цьому в ідеалі обов'язковою умовою під час воєнних дій вважається відсутність почуття ненависті стосовно ворогів, оскільки за це людина буде нести відповідальність згідно із законом *карми* (причинно-наслідкового закону відплати за вчинені дії).

Якщо ж апелювати до класичного індуїзму, то слід зауважити, що в пантеоні багатьох течій традиційного індуїзму фігурує особливе божество війни — *Карттикея* (молодший син *Шиви* та *Парваті*). Також досить поширеним в Індії є постать богині, яка керує процесами в епоху Калі юги — *Калі* (або *Калі-ма*). Однак у віроповчальних доктринах неоіндуїстських течій інформація про вищеозначені божества практично відсутня, тому й відповідно концепції розуміння поняття «війни» мають дещо спрощений, абстрактивований характер, з наявним відривом від традиційних смислів класичного індуїзму, закладених протягом століть.

Що ж стосується необуддистських концептуальних доктрин ставлення до поняття «війна», то домінувальним є констатування класичного терміну «ахімса» (ненасильство). Відтак, представники необуддизму України, в контексті військових дій, значною мірою займають позиції «релігійного пацифізму».

Праксеологічна сфера неоорієнталістських течій в умовах війни

Розглянувши окремі основоположні світоглядні та віросповідні концепції, які демонструють специфіку осмислення поняття війни в середовищі неоорієнталістських релігійних течій, а також провідні тренди в ставленні щодо сучасних військових дій на теренах України, варто розглянути їхню праксеологічну сферу релігівиявів. Вона містить різноманітні форми культової діяльності та безпосередню релігійну практику в умовах війни.

Як правило, форми культової діяльності супроводжуються різноманітними молитовними зверненнями, зібраннями вірян, проповідями, ритуальними діями та обрядами захисту, які пов'язані безпосередньо чи опосередковано з військовими діями. Практична діяльність проявляється в конкретних ситуаціях чи обставинах в контексті боротьби проти держави-агресора. Зокрема йдеться про участь сповідників нових релігійних течій у військових формуваннях чи військових діях, а також у волонтерському чи капеланському рухах.

На теренах України з самого початку широкомасштабної військової агресії російських військ, починаючи з березня-квітня 2022 року на білбордах в багатьох містах сучасної України досить часто можна було побачити зображення жінки індійської зовнішності, вдягненої в сарі (традиційний індійський одяг) з молитовно складеними одна до одної долонями (індуїстський ритуальний жест — «*намасте*», який означає духовне вітання або ж вшанування). Супроводжувалось вищеописане зображення на білборді написом: «За мир в Україні та в усьому світі!» і посиланням для переходу на сайт (ua.wemeditate.com) та відповідними номерами телефонів для зв'язку з організаторами пропонованого заходу. Мало хто з громадян України тоді знав, що це було фото Шрі Матаджи Нірмали Деві — засновниці Сахаджа йоги (спонтанної йоги), яка насправді померла ще у 2011 році (Её Святейшество Шри Матаджи Нирмала Деві, 2019).

Щоправда, вже у 2023 році були розміщені аналогічні білборди з написом: «Боже, бережи Україну та весь світ» із вказівкою на те, що зацікавленим громадянам пропонується Сахаджа-йога медитація. Як бачимо, започаткована лідеркою однієї з неоорієнталістських інституцій релігійна діяльність знайшла своє застосування в українських землях з

пропозицією використовувати практики східної медитації у скрутні для суспільства воєнні часи. Відзначимо, що до початку пандемії коронавірусу та широкомасштабного вторгнення зібрання по навчання сахаджа йогою проводились в орендованому приміщенні товариства «Знання» в місті Києві та інших великих містах України. Однак перехід на онлайн-вий формат відкрив можливості зайнятись медитацією для значно більшої кількості охочих із застосуванням сучасних гаджетів.

Слід відзначити, що культова та практична діяльність неоорієнталістських релігійних рухів не обмежилась лише територією України, але в багатьох випадках вийшла на міжнародний рівень. Так, в різноманітних соцмережах (Facebook, Instagram, YouTube) починаючи з квітня 2022 року стартував онлайн-марафон «Йоги за мир» (Yogis for peace). Аналогічним заходом став «Маха Ом-Чантинг за мир» (Велика Йога-Звуку за мир), який в режимі онлайн транслює безпосередні неоорієнталістські релігійні практики, включаючи мантри та медитації. До того ж на таких заходах можна ознайомитись із міркуваннями та окремими цитатами щодо військових дій з позицій індуїстської релігійно-філософської традиції і відповідні практичні рекомендації для досягнення спільної мети — встановлення миру.

Крім того, іншою організацією неоорієнталістської спрямованості — «Ведичною Академією Шрінатджі» на чолі з Алакхом Нірджаняном у період з 17 квітня по 17 травня 2024 року було проведено міжнародний молебень за справедливе завершення війни в Україні. Молебень здійснювали на території Індії 108 брамінів (індуїстських священників). При цьому відбувалася онлайн-трансляція молебню в Україні. За статистичними даними означену релігійну акцію підтримало 270 тис. українців. Молебень виконувався традиційний для індуїзму спосіб: з читанням та співами мантр і ритуальної яг'ї (жертвопринесенням до багаття рису, пшениці, квітів та фруктів). Перед молебнем як учасники, так і онлайн-ві спостерігачі мали робити ритуальне омовіння до сходу Сонця. Після вищезначених заходів проводились відеообговорення молебню на підтримку України (О молебне за справедливое окончание войны, 2024).

Щодо практичної діяльності у війні Міжнародного товариства свідомості Кришни, то було проведено 26 вересня 2024 року пресконференцію за участю Ач'юта Прія прабгу, Аудар'я Гауранга прабгу, Мадг'я Пандава прабгу та українських релігієзнавців: Л. Филипович, О. Добродум та Ю. Завгороднього. Як зазначив лідер кришнаїтів в Україні Ач'юта Прія прабгу: «Головна практична діяльність їхньої релігійної організації спрямована на забезпечення тилу для військових. Так, на одного бійця, який знаходиться “на нулі” (популярна назва гарячої лінії фронту) необхідно близько 30 людей в тилу. Це ті, хто постачає військовим одяг, зброю, їжу, ліки тощо. Це люди, які мають піклуватись про рідних військових, а та-

кож про тих, військових, які повернулись з війни, але сильно травмовані» (див.: <https://krishna.ua>).

Значно активізувалась під час військових дій традиційна для руху «Харе Кришна» благодійна програма «Їжа життя». Як відзначив керівник означеної програми Мадг'я Пандава прабгу: «... з початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну більше 3-х мільйонів порцій було роздано людям». До того ж серед представників конфесії є й безпосередні учасники бойових дій. Зокрема, один із них Аудар'я Гауранга прабгу на запитання науковців відповів: «Принцип ахімси не забороняє мені захищатись та захищати свою країну» (Міжнародне товариство, 2024).

Аналогічну позицію висловив представник іншого неоорієнталістського руху України — «Ніпподзан Мьохондзі» (буддійський неорелігійний напрямок заснований сенсеєм Терасавау) Сергій Триліс, який, попри несхвалення особистого вибору брати безпосередню участь у військових діях, з міркувань та рекомендацій його духовного вчителя, обрав громадянську позицію патріота України й упродовж 2022 року був військовослужбовцем у лавах ЗСУ (Релігія в особах, 2024).

Висновки

На основі вищенаведеного контенту можна зробити висновок, що у більшій повноті та різноманітності концептуальні візії стосовно осмислення поняття «війна» (з належною конкретизацією позицій) представлені у неоіндуїстських течіях України. Неоіндуїстські рефлексії поняття «війна» характеризуються осмисленням в глобальному масштабі в контексті світоглядних концептів «циклічності епох», «гун матеріальної природи» та реактуалізації традиційних сакральних текстів в оновлених інтерпретаціях сучасних гуру.

Встановлено, що домінувальними в українському неоорієнталізмі є концепції та релігійні практики представників неоіндуїзму, особливо у сучасних «ведистів». При цьому ідеї карми та реінкарнації виступають для пересічних громадян не лише атрибутом світогляду, але постають підґрунтям до популяризації окремих неорелігійних практик, на кшталт переходу на вегетаріанське харчування, заняттях йогою, які поступово перетворюються на спосіб життя для все більшої кількості людей. Найбільш популяризованою неоорієнталістською культовою формою практики виступає індивідуальна медитація.

Варто додати також, що у процесі вивчення неоорієнталістських конфесій потрібно враховувати фактор незначної кількості їхніх послідовників на теренах України і, відповідно, не суттєвий вплив їх на формування суспільної думки чи певних світоглядних ідей, віросповідних доктрин та

концепцій, продюкованих лідерами неоорієнталістських інституцій. Однак можна стверджувати, що в умовах російсько-української війни розвиток останніх відзначається суттєвими трансформаціями та екстраполяцією нових трендів в українському соціумі.

ДЖЕРЕЛА

- Её Святейшество Шри Магаджи Нирмала Деви. (2019). *Сахаджа Йога*. Киев. Міжнародне товариство свідомості Кришни під час повномасштабного вторгнення. (2024). Пресконференція. Взято з: <https://www.youtube.com/watch?v=wXsW4sd6Bvg>
- Нові релігії України. (2010). *Історія релігії в Україні: у 10-ти т. / За ред. проф. А. Колодного*. (т. 8, сс. 23—24). Київ: Інтерсервіс.
- О молебне за справедливое окончание войны. (2024). Взято з: <https://www.youtube.com/watch?v=H3g6qi9JQDM>
- Олег Торсунов. (s.a.). *Официальный канал*. Взято з: <https://www.youtube.com/@olegtorsunovofficial>
- Релігія в особах. *Трыліс Сергій*. (2024). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Boj94bX4SNo&list=PLh8yZJoiV4JowmJQFmAvkCrri5uwq6cIA&index=16>
- Bhaktivedanta Swami Prabhupada, A.C. (2015). *The Science of Self-Realization*. S.I.
- Bhaktivedanta Swami Prabhupada, A.C. (2016). *Bhagavad-gītā as it is*. S.I.
- Yogis for peace*. Взято з: <https://www.youtube.com/@Yogisforpeace>

Отримано 26.12.2024

Прорецензовано 14.02. 2025

Підписано до друку 01.05. 2025

REFERENCES

- About the prayer for a just end to the war*. (2024). [In Russian]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=H3g6qi9JQDM> [=О молебне 2024].
- Bhaktivedanta Swami Prabhupada, A.C. (2015). *The Science of Self-Realization*. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, A.C. (2016). *Bhagavad-gītā as it is*. S.I.
- Her Holiness Shri Mataji Nirmala Devi. (2019). *Sahaja Yoga*. [In Russian]. Kyiv. [=Её Святейшество 2019].
- International partnership of Svidomosti Krishna under the hour of large-scale invasion*. (2024). Press conference. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=wXsW4sd6Bvg> [=Міжнародне 2024].
- New religions of Ukraine. (2010). *History of religion in Ukraine: in 10 vols. / Ed. by prof. A. Kolodny* (vol. 8, pp. 23—24). [In Ukrainian]. Kyiv: Interservis. [=Нові релігії 2010].
- Oleg Torsunov. (s.a.). *Official channel*. [In Russian]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/@olegtorsunovofficial> [=Олег Торсунов s.a.].
- Religion in persons. Trylis Serhii*. (2024). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=Boj94bX4SNo&list=PLh8yZJoiV4JowmJQFmAvkCrri5uwq6cIA&index=16> [=Релігія в персонах 2024].
- Yogis for peace*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/@Yogisforpeace>

Received 26.12. 2024

Reviewed 14.02. 2025

Signed for printing 01.05.2025

Dmytro BAZYK,

PhD in Philosophy,

Senior Research Fellow at the Department of Religious Studies,

H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,

4, Triokhsviatytska, St., Kyiv, 01001

giur3000@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7766-9795>

THE NEO-ORIENTALIST RELIGIOUS MOVEMENTS
IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR:
SPECIFICS OF DOCTRINAL CONCEPTS
AND RELIGIOUS PRACTICES

The article examines the features of the doctrinal concepts and praxeological sphere of the modern segment of neo-Orientalist religious movements in the context of the Russian-Ukrainian war. The ideological principles on the basis of which the concept of «war» is understood are determined, as well as the attitude and positioning towards military realities on the part of followers of neo-orientalist movements are formed. Research attention is also focused on the study of various forms of cult activity as a manifestation of neo-orientalist religious practices, which are directly or indirectly related to military actions. Considering that new religious movements in general and neo-orientalist movements in particular are distinguished by their variegation and diversity, the coverage of doctrinal positions and cult activity of new religious movements of orientalist orientation is carried out through the prism of classification, which is based on the genealogical principle of confessional origins. In accordance with the peculiarities of their distribution in the territory of Ukraine, neo-Hindu and neo-Buddhist religious institutions are distinguished. The article outlines certain religious practices that influence the change in lifestyle and the transformation of worldview among believers of neo-orientalist religious movements in the context of military threats, life situations of uncertainty and danger.

Keywords: *neo-orientalist religious movements, doctrinal concepts, cult activity, religious practices, Russian-Ukrainian war.*